

pium sapientiae timor Domini. » Nam Hebr. *massa*, Graece *ἄρμα*, vel *πρόδικος*, Latine *assumptio*, vocatur doctrina et prophetia, quia hanc discipulus vel Propheeta assumit et accipit a magistro, vel Deo, uti dixit *Isaia* cap. xiii, 1. Verum editio a Caraffa et Romanis emendata, haec omnia praeterit et omittit.

QUA OMNIS SAPIENTIA TIMOR DEI, ET IN ILLA TIMERE DEUM, ET IN OMNI SAPIENTIA DISPOSITIO LEGIS. — Dat causam cui dandus sit locus timori et legi Altissimi, jubenti proximum corripit leniter, non minaciter, quia scilicet timor Dei est omnis, id est tota, plenaque et perfecta sapientia, practica scilicet; et in illa sapientia vicissim omne quod docetur, est timere Deum, quia omnis sapientia est dispositio legis, id est, disponit sapientem ad legem observandam, et ad ea faciendum quae in lege disposita et ordinat. Unde Graece est, *in omni sapientia potestas*, id est factio, vel effectio legis, *q. d.* Omnis sapientia consistit in praxi, id est, in effectione legis, puta in executione eorum quae lex jubet et sancit. Ex quo concludit, proximum corripiendum esse leniter in timore Dei, quia sine illo nihil sapienter et rite fit, et quidquid sapienter fit, in timore Dei fiat oportet, quia sapientia et timor Dei ita connexa sunt, ut, ubi est sapientia, ibi sit et timor Dei, ac vice versa; unde qui caret uno, caret et altero, utpote ejus comite individuo. Minus ergo genuine aliqui sic exponunt: « In omni sapientia dispositio legis, » *q. d.* Lex Dei disposita est in omni sapientia, id est, sapientissime.

Graeci Complutenses et caeteri rursus nonnulla addunt: sic enim habent, *omnis sapientia timor Domini est, et in omni sapientia factio vel executio legis, et cognitio omnipotentiae ipsius*. Syrus breviter et clare vertit, *verba prophetiae et omnis sapientia timor Domini, et timor Dei ipse est sapientia*; Tigurina, *religio Domini summa est sapientia, in omni sapientia praestatio legis, summæque ejus potentiae cognitio*. Porro Graeci Complutenses, Tigurina et caeteri post hunc versum istum subjungunt, *si servus dicat domino suo: Quod tibi videtur (vel placet) non faciam; si idem postea faciat, offendit alterum suum, vel nutrientem se*. Verum merito eum delent codices Romæ emendati, æque ac Syrus: videntur enim hoc loco impertinentia, ac proinde a sciolo aliquo infarta.

Siracides de more occasione data libens, imo studio, digreditur ad encomium timoris Dei: in eo enim sitam esse docet veram et perfectam sapientiam. Praclare S. Gregorius Nazianzenus in *Distich.*: « Curabis, inquit, ut solas divinitatis opes tibi compares, mundumque universum araneorum telis similem semper arbitreris. Caetera omnia quae possident homines, aliena ab hac vita sunt. Nam si vere dicendum est, sola virtus vita dicenda est. Venite igitur (omnibus verbum inclamat) ad Trinitatis cognitionem, properate. »

19. ET NON EST SAPIENTIA, NEQUITIA DISCIPLINA:

ET NON EST COGITATUS PECCATORUM, PRUDENTIA. — Vocula et est causalis, significans quia, more Hebraeo. Probat enim quod omnis sapientia sit timor Dei, et dispositio sive executio legis, a contrario, quia scilicet « nequitiae disciplina, » id est, cognitio et ars nequitiam astute et maligne exercendi, quam norunt et exercent politici et mundani, « non est » vera « prudentia, » unde concludendum reliquit, sapientiam duntaxat esse justorum, qui timent Deum, ejusque legem exsequuntur. Hunc esse sensum liquet ex Graeco, *non est sapientia, nequitiae scientia: et non est, ubi consilium peccatorum, prudentia*; Syrus, *non est sapiens qui malus, et non est consilium peccatorum quod prudens*. Minus recte ergo Lyranus et Dionysius legunt: « Et non est cogitatus bonus peccatorum prudentia; » id tamen verum et congruum habet sensum, *q. d.* Peccatorum prudentia nil cogitat boni, ac proinde non est prudentia, sed imprudentia; nec bonitas, sed malitia.

20. EST NEQUITIA, ET IN IPSA EXSECRATIO: ET EST INSIPIENS QUI MINUITUR SAPIENTIA. — Ita legendum cum Romanis. Probat, aut potius explicat, nequitiae disciplinam, sive scientiam, non esse veram sapientiam, *q. d.* Est, inquam, nequitia, sive callida malitia; sed in ipsa est execratio, quia nequitia plena est rebus execrandis, ideoque omnes prohi eam execrantur ob calliditatem malignitatem sociatam; at vero non pari modo execrantur insipientiam, id est ignorantiam, et defectum sapientiae. Est enim insipiens qui minuitur sapientia, cui scilicet deest prudentia: hic non errat ex nequitia et malitia, sed ex insipientia et ignorantia, ac proinde potius compassionem et instructionem, quam execrationem dignus censetur. Graeca habent, *est nequitia* (unus codex habet *nequitia*, id est astutia, versutia), id est nequitia, et ipsa abominatio: et est insipiens qui minuitur sapientia. Syrus, *est astutia quae creat peccata, et est fatuus qui non habet peccata: est amens qui evadit peccata, et est prudentior qui peccat*. Porro hunc versum et praecedentem connectit, clarioque vertit Tigurina, hoc modo, *scientia malitia non est scientia, nec consilium scelerosorum cum prudentia conjunctum est; sed malitia est, atque adeo ipsa execratio, stultitiaque vacua sapientiae*. Huic sententiae Siracides accinit illa Ben-Sira *alphabeto* 2, littera *Zain*. « Ne esto ex iis, qui raram aut densam barbam habent, » *q. d.* Noli esse ex eorum numero qui vel perverse callidi, vel aperte stulti sunt; nam rara barba, callidus est: densa barba, stultus, ait R. Aquila in *Gemara*. Sententiam hanc explicat Siracides, dum subdit:

21. MELIOR EST HOMO, QUI MINUITUR SAPIENTIA, ET DEFICIENS SENSU IN TIMORE (Graece *εμφοδος*, id est *timoratus*), QUAM QUI ABUNDAT SENSU, ET TRANSGREDITUR LEGEM ALTISSIMI. — *q. d.* Melior est insipiens, non practice, id est improbus; sed speculative, id est simplex, rudis, indoctus, cui exigua est sapientia et sensus, id est prudentia, sed tamen

praeditus est timore Dei, quam qui abundat sensu, id est, sapientia et prudentia, sed violat legem Dei, *q. d.* Melior est indoctus sed probus, quam doctus sed improbus. Prudentem ergo vocat peritum et scientem; quoad intellectum, non quoad affectum, qui scilicet clare intelligit quid bonum, quid malum, sed idipsum non amat, nec opere exsequitur. Hic enim eo gravius punietur, quo doctior fuerit, quia doctrina sua non est usus, sed abusus, juxta illud: « Scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est illi, » *Jabobi* cap. iv, 17. Quare melior et felicius, ideoque

practice sapientior, est rusticus indoctus, Dei legem servans, quam Aristoteles, Plato, etiam Doctor Theologus, sed legem Dei violat illi enim gloria caelestis, hinc infernalis gehennae paratur. Hunc sensum clare indicant Graeca, *melior est stupidus in intellectu cum timore, quam abundans in prudentia et transgrediens legem*. Complutenses enim legunt *προσδύμενος*, id est *stupidus*; alii legunt *ελαττώμενος*, id est, *qui minuitur*. Unde Tigurina vertit, *potior est religiosus cui deficit sapientia, quam abundans prudentia violator legis Altissimi*.

QUARTA PARS CAPITIS.

DE SOLERTIA BONA, ÆQUE AC MALA, SIVE HYPOCRISI.

22 et 23. EST SOLERTIA CERTA, ET IPSA INIQUA. ET EST QUI EMITTIT VERBUM CERTUM ENARRANS VERITATEM. — *q. d.* Duplex est solertia: una certa et exacta, sed iniqua; altera recta et æqua certam enarrans veritatem, et in bono consilia certa suggerens.

Pro solertia certa Graece est *πανουργία ἀκριδής*, id est, astutia vel calliditas diligens et exquisita, ideoque certa, quia certis mediis, quæ diligenter exquisivit, subnixæ; *πανουργός* enim proprie significat eum qui in omnibus rebus versatus est, *πανουργός* *εἶδος*, quasi *ὁ πάντων ἐργαίς ἐπιτέλλων*; sed quia *πύγες* solent esse solertes et callidi, hinc hi quoque vocantur *πανουργοί*. Distinguit ergo hic duplicem solertiam, id est, astutiam et prudentiam: unam iniquam, qualis est dolus malus, fraus, hypocrisis, simulatio, fictio, malitia, quam vers. 19 vocavit disciplinam nequitiae. Alteram æquam et justam, quæ post maturam rei indaginem sermone certo enarrat veritatem, tam juris quam facti, tam consilii quam iudicii, tam mentis propriae quam alienæ. Ipsa enim vere et candide enarrat quid jure faciendum sit, quid re ipsa ab hoc illove sit factum gestumve, quid consulto agendum sit vel omittendum: ipsa sincerum de rebus et personis omnibus fert iudicium: ipsa simpliciter profert sensa mentis suæ, quid scilicet in mente gerat, quid de se aliisque sciat et sentiat. Unde Graeca explicatius hanc utramque *πανουργίαν*, sive solertiam, ita describunt: « Est calliditas exquisita, eaque iniqua; et est qui evertat gratiam evertendo iudicium: rursus est juste iudicans sapiens, » *q. d.* Calliditas iniqua est, quæ pervertit iudicium justum, inique item vel causam adjuvando injusto, et abdicando justo, qualis est hominis perversi, qui hac ratione simul evertit gratiam tum Dei, tum hominum. Hi omnes enim cum ut iniquum iudicem, vel censorem aversantur. Calliditas justa est, quæ sapiens justum de rebus et personis fert iudicium. Ita Tigurina, *est astutia exacta, inquit,*

et eadem injusta; et est qui gratiam juris pronuntiandi pervertat, rursusque alius qui juste iudicat sapiens. Syrus unam tantum astutiam partem et speciem, scilicet iniquam, recenset: *Est, inquit, astutus, qui complacet in mentiando, et pervertitur ad manifestandum iudicium*. Porro in iudicio quidem maxime cernitur utraque hæc prudentia; sed tamen eadem cernitur quoque in vera et ficta humilitate, uti vers. seq. explicat; imo cernitur in rebus omnibus. Unde S. Gregorius aureo quasi penicillo utriusque rationes, modos et actus sigillatim depingens lib. X *Moral.* cap. xvi, ita sapientiam Sanctorum a prudentia mundana discriminat: « Hæc (prudentia mundana) sibi obsequentiis præcipit honorum culmina querere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab aliis mala multipliciter reddere, cum vires suppetunt nullis resistentibus cedere; cum virtutis possibilitas deest, quidquid explere per malitiam non valent, hoc in pacifica bonitate simulare. At contra sapientia justorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire, vera ut sunt diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala libentius tolerare quam facere, nullam injuriæ ultionem querere; pro veritate contumeliam laerum putare. » Utramque sapientiam ita quoque secernit S. Jacobus cap. iii, 15. « Non est enim ista sapientia desursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica, etc. Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, et fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione. » Vidi ibi dicta.

EST QUI NEQUITER HUMILIAT SE, ET INTERIORA EJUS PLENA SUNT DOLO. — Hæc una est, eaque crebra et usitata *πανουργία*, id est calliditatis et prudentiæ iniquæ, species, de qua S. Bernardus, lib. IV *De Consid.* ad *Eugenium Pontificem*, cap. iv: « Viri callidi, inquit, et dolosi proprium esse solet, tunc pretendere humilitatem, cum aliquid obtinere

voluerit, de qualibus dicit Scriptura: Est qui se humiliat nequiter, et interiora ejus plena sunt dolo. De vobis ipsis sumite sententiæ hujus evidens ac familiare exemplum. Quantos, quos supplices admisistis, postmodum sustinulistis graves, intolerantes, contumaces, rebelles? » Idem in *Vigil. Nativit.* serm., 6, hanc sententiam adaptat hypocritis fidei Christum invocantibus: « Infelix, inquit, quisquis fidei prostratus, corde rigido corpus humiliavit. Est enim qui humiliatur nequiter, interiora autem ejus plena sunt dolo. Quisquis enim necessitatem suam minus considerat, minus sentit incommoda, minus pericula pavet, minus devote confugit ad remedia certa salutis, minus affectuose se subjicit Deo, minus fidenter psallit: Domine, refugium factus es nobis. Hujus adoratio minus accepta, hujus prostratio minus verax, hujus humilitas minus habens, hujus etiam victoriosa minus, imo et minus vivida fides. » Huic explicationi favet versio Syri, est qui apparet veluti humilis, et tanquam animo contritus, et interiora cordis ejus plena sunt dolo.

Sententia enim hæc cum sit generalis et proverbialis, multis rebus et casibus aptari potest: Siracides tamen adaptat eam malitiosis, qui dolose se humiliant, ut data occasione gravius noceant, uti patebit vers. seq. Alii eam adaptant iis, qui se suaque accusant, seque dicunt ignavos, inutiles, peccatores, ut eo magis ab aliis laudentur. Præclare S. Bernardus, serm. 18 in *Cant.*: « Appetere de humilitate laudem humilitatis, non est virtus, sed subversio. Quid perversius, quidve indignius, ut inde velis videri melior, unde videris deterior? » Et S. Ambrosius, lib. VII, *epist.* 44: « Multi habent humilitatis speciem, sed virtutem non habent: multi eam foris præterdunt, et intus impugnant. » Exemplum illustre fidei humilitatis vide apud Cassianum, *Collat.* XVIII, cap. XI. Hinc infert S. Bernardus: « Gloriosa res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat. » Porro veræ humilitatis indicium dat S. Hieronymus *epist.* 27: « Multi humilitatis umbram, inquit, veritatem pauci sectantur. Auferantur omnia figmenta verborum, cessent simulati gestus, verum humilem patientiam ostendit. » Nam, ut ait S. Augustinus, lib. III *Contra epist. Petilianæ*: « Nec malam conscientiam sanat præconium laudantis, nec bonam vulnerat convitantis opprobrium. » Idem, lib. *Contra Secundin. Manichæum*: « Senti de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset. »

24 et 25. ET EST QUI SE NIMIUM SUBMITTIT A MULTA HUMILITATE: ET EST QUI INCLINAT FACIEM SUAM, ET FINGIT SE NON VIDERI QUOD IGNORATUM EST: ET SI AB IMBECILLITATE VIRIUM VETETUR PECCARE, SI INVENERIT TEMPUS MALEFACIENDI, MALEFACIET. — Multi initio pro et est, utrobique legunt et est justus, idque accipiunt de vere justo: putant enim hic vere justo vers. seq. opponi hypocritam, qui se justum simulat, q. d. Vere justus nimis, id est, valde et pro-

funde, se humiliat. Est alter qui se fingit justum, hic inclinat faciem suam quasi avertens oculos a muliere pulchra, quam tamen ardentem concupiscat; sed hoc ab aliis ignoratur: hic si non possit ea potiri, si invenerit tempus malefaciendi, malefaciet, uti fecerunt senes, qui amantes Susannam, ab ea repulsi eam quasi adulteram accusarunt, *Daniel.* cap. 1, 3.

Verum ex Græcis liquet hæc omnia jungenda esse cum vers. præced., et accipienda de uno et eodem; puta de hypocrita qui nequiter se humiliat, ut justus et sanctus videatur. Justus ergo utrobique hic vocatur is qui humiliando se justum simulat, qui exterius se ut justum gerit, qui apparet justus. Scriptura enim sæpe loquitur non ex rei veritate, sed ex apparentia, sive ex eo quod exterius apparet: ex hoc enim judicant homines de personis et rebus, quia S. Scriptura accommodat se usui et communi modo loquendi hominum. Hinc quia homines ex specie externa talem judicant vocantque justum, Scriptura quoque hominibus se accommodans eundem vocat justum, cum revera interius et in corde sit injustus, hypocrita et impostor. Id ita esse patet ex Græcis: nam in illis non est illud, quod in Latinis (excipio Romana) bis habetur, et est justus; nec est qui nimium sese submittit multa humilitate, quod videtur additum ut explicet qui nequiter humiliat se. Quod addit: « Qui inclinat faciem suam, » etc., assignat modum quo quis nequiter se humiliat, et nimium se submittit. Igitur de uno eodemque hæc omnia accipienda sunt. Sensus ergo est, ut recte docet Jansenius, q. d. Est aliquando qui maligne se demittit coram alio, cum interiora ejus plena sint dolo: nec animi ratione se demittit, quam ut minus suspectus magis nocere valeat. Est, inquam, qui justus apparet, et talis haberi vult, qui ob id multa externa demissione submittit se valde apud aliquos: hoc est, contingit esse aliquem fidei justum, qui inclinat faciem suam in terram, vultuque tristi incedit, et fingit se in alienis vitis non videre, quod ignoratum est ab aliis; fingit se non curiose observare, quod alii ignorant, vel quod ignoratum homines esse cupiunt, cum interim obliquo oculo acute observet omnia, ut noceat. Quod si ob imbecillitatem virium et impotentiam statim nocere, et peccati virus quod mente gerit, exerere nequat; mox ubi tempus, id est, opportunitatem, malefaciendi inveniet, illam acceptabit, virus suum exeret, malefaciet et nocebit, juxta illud Aristotelis, lib. II *Rhetor.*: « Occasione duntaxat opus improbitati. » Et illud Publîi: « Malefacere qui vult, nusquam non causam invenit. » Quare ex Græco sic clare veritas hosce tres versus, puta 23, 24, 25: Est nequitia præditus qui demisso capite pullatus (atratus) incedit, et interiora ejus plena sunt dolo. Demittit vultum, et surdum se simulat, et ubi minime fuerit cognitus, anticipabit te (nocendo et lædendo ex improviso): quod si defectu virium peccare prohibebitur, si opportunitatem

nactus fuerit, tum male faciet; Tigurina, est qui prava molitur demissus malitia (Hebr. enim קָדָר *kadar* significat et nigrum esse, sive pullatum, et tristem sive mæstum: hic enim incedit atratus, ut patet in funere), cujus interiora dolo tota ardeant: vultum contrahens, surdumque se simulans, ubi non suspiceris, occupabit te lædere. Quod si defectu virium peccare prohibeatur, malum dabit tibi nactus occasionem; Syrus, est qui apparet veluti humilis, et tanquam animo contritus et interiora cordis ejus plena sunt dolo: est qui inclinatam habet faciem, et cogitat malum; et in loco ubi non cognoscunt eum, vocant eum justum: est qui quia non potest, impeditur a peccando; et si potest malefacere, malefaciet. Ex quibus omnibus patet hos tres versus de uno eodemque loqui, puta de hypocrita, v. g. inimico, vel alio qui offendit vel læsit, qui fidei se humiliat et dolorem simulat, ut gratiam tuam recuperet; sed ubi poterit fictionem et odium, quod mente fovet et coquit, expromet, teque vel in corpore, vel in fama, vel in bonis affliget et lædet. Tales multi sunt in aulis principum, ubi regnat ambitio, invidia et hypocrisis. Unde Palacius censet Siracidem hæc scripsisse in aula Ptolemæi regis Ægypti, vel alterius principis. In ea enim, inquit, solent esse hypocritæ ostentantes exterius humilitatem, cum interius sint dolosissimi et superbissimi.

Moraliter, hic nota quam sit sancta, grata et amabilis humilitas, utpote quam ejus adversarii, ut sancti habeantur, tanto studio induere et simulare procurant; quæque ita splendet, ut etiam fidei in pretio habeatur, et videntium oculos rapiat in sui admirationem. Porro signa quibus hanc hypocrisis detegas, et hypocritam agnoscas, subjicit dicens:

26. EX VISU COGNOSCITUR VIR, ET AB OCCURSU FACIET (id est, a facie occurrente, puta ex vultu qui in oculos incurrit) COGNOSCITUR SENSATUS. — Sic de internis animi sensibus et affectibus physiognomi, medici, jurisconsulti non absurde judicant ex delineatione temperamentoque corporis, quam appellant physiognomiam. Scripsit Delrius IV *Disquisit. magic.* cap. III, *Quæst.* III et V, post Mich. *Medinam II Parænes. Christianæ.* cap. II, Conradum Wimpinam *De Signis*, cap. VIII, 6, 10, 11, 12, Franciscum Valesium *De Sacra Philosophia*, cap. XXXII, et alios; necnon Pineda in cap. XXXIV *Job*, vers. 7 de arte ista conjecturali. Fundamenta prima artis esse solent ex quadam cum cæteris animalibus comparatione, vel ex moribus aliarum gentium, vel ex collatione sexus cum sexu, vel ex motu membrorum et affectionibus corporis, vel ex compositione signi cum signo, ut passionis cum passione. Simia parvos habens oculos invida est: ergo, inquiunt conjectores isti, etiam homo cui oculi parvi, invidus est. Æthiops pertinax est et stupidus: talis igitur, quisquis nimum fuscus est; mulier mollem et candidam ut plurimum eulem habet, estque pavida et levis: proinde vir

quoque est ejusmodi, qui candidus ac mollis: iratus fixis et immotis intuetur oculis, ideo non nictantes oculi sunt, uti Hippocrates dixit, iracundi. Invidus itaque est iracundus tristisque. Talia plura recenset Aristoteles in *Physiognomicis*.

27. AMICTUS CORPORIS, ET RISUS DENTIUM, ET INGRESSUS HOMINIS ENUNTIANT DE ILLO. — Alii vertunt, indicant merces ejus; Tigurina vertit, ut aspectu quisque cognoscitur, ita ex vultu objectu cordatus intelligitur: suus cujusque habitus, ac rictum deducens risio (Vatablus, dentium per risum nudatio), incessusque hominis, quomodo sit animatus, arguunt. Paulo aliter Syrus, est quem ab aspectu faciei discernit vir, et e contrario cognoscit eum sapiens. Aspectus viri demonstrat opera ejus, et incessus hominis testificatur de eo. Sensus ergo est: Sicut ex visu et aspectu quisque dignoscitur et cognoscitur, sic pariter ex vultu animi arcana cognosceas. Esto enim hypocrita vultum aliquanto tempore fingat et componat, ut hypocrisis dissimulet, ac humilitatem, æquitatem et justitiam simulet, tamen vir prudens et cordatus, si attentius et diutius eum inspiciat, hypocrisis deprehendet. Vultus enim est imago cordis, oculi sunt speculum mentis, ac mens suos affectus, præsertim tumultuantes et turbidos, diu celare nequit, quin etiam nescia et sui oblita, quasi ex improviso per vultum et oculos eos prodant. Sicut enim vultus et oculi indicant mentis lætitiæ vel tristitiæ, amorem vel odium: sic et candorem, vel fictionem et hypocrisis.

Siracides ergo dat hic quatuor indicia, per quæ quasi per fenestras mentem cujusque introspicias, ac latentem virtutem vel vitium, simplicitatem vel hypocrisis deprehendas.

Primum clarissimum est, facies et vultus, præsertim oculi: profert enim et prodit se natura per oculos. Cum enim lucerna corporis sit oculus, quid mirum si lucerna quale sit corpus enuntiet? Sic vir trux primo suo occurso, oculisque trucibus videtur terrorem incutere: pius vero suo occurso exhilarat. Sicut enim sapientia et sanctitas lucet in vultu sapientis et sancti, *Eccle.* cap. VIII, vers. 1, ita insipientia et nequitia caligat in vultu insipientis et nequam.

Præclare S. Ambrosius, lib. *De Elia*, cap. X: « Vultus, inquit, quidam cogitationis arbiter, et tacitus cordis interpret: facies index plerumque est conscientie, et tacitus sermo mentis. » D. Augustinus in *Regul. ad servos Dei*, quæ in fine I tomi habetur: « Nec dicatis, inquit, vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius. »

Sic physice Aristoteles in *Physiognom.* cap. IX et X, docet complexionem, indolem, passiones et affectiones animi maxime cerni in vultu, naso, oculis et fronte: « Qui, inquit, nasum extremum crassum habent, insensibiles sunt; referuntur ad sues. Qui nasum extremum acutum habent, sæpe

irascibiles sunt; referuntur ad canes. Qui autem nasum habent rotundum et obtusum, magnanimi; referuntur ad leones. Qui vero nasum extremum subtilem habent, aviculares. Quibus incurvus a fronte mox deducitur, invecundi sunt; referuntur ad corvos. Qui autem aquilinum habent, articulatum a fronte, magnanimi; referuntur ad aquilam. Qui autem nasum conca- vum habent, et quæ ante frontem rotunda, cir- cumferentiam autem superiorem erectam, luxu- riosi; referuntur ad cervos. Quibus autem nares sunt apertæ iracundi; referuntur ad passionem quæ sit in ira. » Post nasum subdit physiogno- miam faciei, aitque: « Qui faciem cornosam ha- bent, segnes; referuntur ad boves. Qui faciem macilentam habent, accurati. Qui autem carnosam, timidi; referuntur ad asinos et cervos. Qui valde par- vam habent, pusillanimi; referuntur ad catum et ad simiam. Quibus facies magna, tardi; referuntur ad asinos et boves. Quoniam vero neque parvam, neque magnam oportet esse, medius habitus uti- que horum erit conveniens. Quibus autem facies videtur parum decens, illiberales sunt; referun- tur ad apparentem convenientiam. » Et paulo in- ferius: « Qui frontem parvam habent, indisci- plinabiles; referuntur ad sues. Qui autem mag- nam valde, tardi; referuntur ad boves. Qui vero rotundam habent, insensati; referuntur ad asinos. Qui autem minus planam habent, sa- gaces; referuntur ad canes. Qui vero quadran- gulum commensuratum fronti habent, magna- nimi; referuntur ad leones. Qui autem collectam habent, adulatores: id autem in canibus videbit quispiam, quoniam canes cum blandiuntur, con- tractam habent frontem. Qui autem nebulosam, audaces; referuntur ad taurum et leonem: quo- niam autem nebulosus habitus audaciam signi- ficat, tranquillius autem adulationem, medius ha- bitus utique horum bene decenter se habet. Qui tristem habent frontem, mæsti; quoniam mæsti tristem habent faciem. Qui autem demissam, la- mentabundi, quia lugentes demissæ sunt frontis. Qui habent magnum caput, sensati; referun- tur ad canes. Qui vero parvum, insensati; refe- runtur ad habentes unguis curvos. » Hæc signa sunt conjecturæ, ideoque non plane certæ, nec semper veræ. Unde ferunt Socratem ex vultu vi- sum impudicissimum et male moratum; sed arte et virtute vicit ille naturam.

Secundum est amictus sive vestitus: superbus nim amictus internam superbiam, fictus fictio- nem, dissolutus dissolutionem, levis levitatem, gravis gravitatem, luxuriosus luxuriam nten- tis indicat et repræsentat. Quare S. Augustinus epist. 73 ad Possidium: « Verus, ait, ornatus, maxime Christianorum et Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt. » Ita ex vultu, vestitu habituque dissoluti Juliani Apostatæ, occultam ejus impietatem apprehendit

S. Gregorius Nazianzenus, uti ipse refert orat. 2 in Julianum, his verbis: « Neque enim mihi boni quidquam significare atque minari videbantur, cervix non firma, humeri subsultantes, et ad æquilibrium subinde agitati, oculus insolens et vagus furioseque intuens, pedes instabiles et titu- bantes, nasus contumeliam et contemptum spi- rans, risus petulantes et effrenati. » Et post alia id genus dissoluti animi argumenta: « Ut hæc, inquit, conspexi, statim prolocutus sum: Quale malum Romanorum terra nutrit! » Sic de Julio Cæsare adhuc puero dixere Syllani: « Cavete puerum male præcinctum. » Et Augustus Cæsar, teste Suetonio: « Vestitus, inquit, insignis ac mollis superbiam vexillum est, nidusque luxuriæ. »

Tertium est, risus: risus enim candidus et pla- nus, cor candidum, planum et apertum; risus vero contractus, contortus, sardonicus, dentatus, cor contractum, contortum, dolosum, dentatum et odio imbutum significat. Nam per gestum cor- poris demonstratur qualitas voluntatis, ait Raba- nus. Unde S. Augustinus lib. 1 Contra Academ. cap. v: « Ratio, ait, præveniat risum tuum: nihil enim est foedius risu irrisione dignissimo. » Idem, serm. 97 De Temp.: « Risus, ait, frequens corrup- pit mores, relaxat quoque nervos rigoris ab- strictos: severus autem vultus custos est disci- plinæ. »

Quartum est incessus: celer enim et præceps præcipitationem, tardus tarditatem, levis levita- tem, superbus superbiam, iratus iram, fictus fic- tionem mentis indicat. Nam, ut ait Beda in Pro- verbis: « Gressu corporis habitus demonstratur mentis. » Et S. Bernardus De Modo bene vivendi, cap. ix: « Sit, ait, in ingressu tuo simplicitas, in incessu honestas. Nihil dedecoris, nihil lasciviæ, nihil petulantiam, nihil insolentiam, nihil levitatis in incessu tuo appareat; animus enim in gestu corporis apparet, gestus signum est mentis. » Quin et Aristoteles in Physiogn. cap. vi: « Mo- desti, ait, signa sunt: in motibus tardus, et lo- quens tarde, vox tarda, et plena spiritu, ac mitis; oculus hilaris, neque valde apertus, neque om- nino clausus. Iracundi: in motibus præceps, ru- bens corpore, color sanguineus. Animosi: fronte ingens, in motibus tardus et remissus, non præ- ceptus. Tristis: figura humilis, et motibus remissus, rugosa facies, macri oculi. Cinædi: oculus con- fractus, motus manuum supini et dissoluti, ambu- lationes duplices, hæc quidem circumclinantis, alia vero lumbos tenentis, et oculorum circum- spectiones: qualis fuit Dionysius sophista. »

Audi S. Ambrosium lib. 1 Officior. cap. xviii: « Est, ait, in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus aut levior, aut jactantior, aut turbidior, aut con- tra gravior, et constantior, et purior, et maturior aestimatur. Itaque vox quædam est animi, corpo- ris motus. Meministis, filii, quemdam amicam,

eum sedulis se videretur commendare officiis, hoc solo tamen in clerum a me non receptum, quod gestus ejus plurimum dedeceret. Alterum quoque cum in clero reperissem, jussisse me ne unquam præiret mihi, quia venit quodam insolentis in- cessus verberare oculos feriret meos. Idque dixi cum redderet, post offensam muneri. Hoc so- lum excepi: nec fefellit sententia; uterque enim ab Ecclesia recessit, ut qualis incessu prodeba- tur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter Arianæ infestationis tempore fidem dese- ruit, alter pecuniæ studio, ne iudicium subiret, sacerdotem se nostrum negavit. Lucebat in illo- rum incessu imago levitatis, species quadam scurrarum percursantium. » Et inferius: « Est etiam gressus probabilis, in quo sit species auc- toritatis, gravitatisque pondus, tranquillitatis ves- tigiū; ita tamen si studium desit atque affecta- tio, sed motus sit purus ac simplex; nihil enim fucatum placet, motum natura informet. Si quid sane in natura vitii est, industria emendet, ut ars desit, non desit correctio. » Quin et Cicero, lib. III De Oratore: « Omnis motus animi, inquit, suum quemdam a natura habet vultum, et so- num, et gestum: animi imago vultus est. Nam hæc una pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes et communicationes pos- sit efficere. »

Imperfecti igitur a perfectis modestia continua et constanti discernuntur. Imperfecti enim etsi ad tempus mores componant, aut potius compo- sitos fingant coram aliis, tamen cum fuerint in- pectæ curæ fingendi modestiam oblitī, illico ineptis corporis motibus, et animi perturbatione se pro- dunt, instar simiæ, quæ docta saltare subsilit; sed si projicies nuces, illico omnis decori saltus oblita, ad cupidus nuces advolat. Perfecti autem sui ipsorum curam gerunt continuam, ac per eam modestiam habitum, quasi vestem pulcher- rimam induunt: quare hæc modestia, lenitas ac membrorum compositio effectus est et signum internæ tranquillitatis et sanctitatis, per eamque interna animi virtus puritasque cernitur et digno- scitur: sicut ignem ex fumo, hominem ex lo- quela, et solem ex splendore cognoscimus.

Hanc gnomen apologo similem, festivo auris et oculi apologo illustrat Cyrillus lib. 1 Apologo- rum moralium, cap. xxv, cujus titulus: In cunctis esto compositus. « Audiens auris, inquit, quod oculum palpebra tueretur, acuto puncta inviden- tiæ aculeo, naturæ dixit: Ut quid oculum tam volatiliū palpebrarum munitione vallasti, me autem ita nudam undique reliquisti? Certe haud minori me in pretio habere debueras: quoniam si delectat lux, amplius tamen verbum; et si vi- sus instruit, magis auditus. Cui illa utriusque arte sapientiæ fabricatrix, patienter respondit: Si videres situm membrorum, et luci rationis attenderes, magis me gratiarum actione quam querelarum quæstione pulsares. Nonne locata es

in profundis, et osse et cartilagine circumquaque munita? Foris tamen lucerna corporis est oculus, et ob hoc provide pellicula velocitatis armatur, et propter hoc ostiolo clauditur, ut etiam volenti nihil indecens spargente radio præsentetur. Ad hæc auris adjunxit: Cur etiam mihi repulsionis januam non dedisti? an forte minus putasti noxiam esse corruptionem auriculæ, quam pu- pillæ? Ad quod natura respondit: Non audisti quod primum aditum morti, venenoso serpentis eloquio percepto, effrenatus mulieris auditus exhi- buit? Directe siquidem usque ad cor penetrat verbum, quoniam aperta semita stillat ex aure in pectoris rimas. Tunc natura subjunxit: Ni- mirum sicut non est intuentum nisi quod licet, sic nec audiendum est nisi quod decet. Nonne te ad hoc in medio capite posui? » Unde conclu- dit, et quasi axioma præstantissimum assignat: « Omnis enim sapientis actus debet esse decenti regularitate compositus. Et quemadmodum in cælestibus sapientia gubernatis, nullus sine re- gula motus cernitur: ita et in membris animæ prudenti subjectis, nullus apparere debet actus inordinatus. Unde sapientis est incessus gravis, aspectus pudicus, auditus honestus, status recol- lectus, habitus aptus. Maxime tamen decor pru- dentiam debet relucere in facie, quoniam cornu sapientiæ luminosum (Exodi cap. xxxiv, 30) glori- ficavit Mosaicum vultum. Igitur quia homo debet esse velox ad audiendum, tibi non addidi ja- nuam; nec tamen, cum necesse fuerit, oppor- tuna deest rationis arte clausura. Quibus auditis, mox placata auris quievit. »

23. EST CORREPTIO MENDAX IN IRA CONTUMELIOSI: V ET EST JUDICIUM, QUOD NON PROBATUR ESSE BONUM: ET EST TACENS, ET IPSE EST PRUDENS. — Rediit ad doctrinam correptionis traditam vers. 13 et seq.; quia enim dixerat illam faciendam esse sapienter et sincere, hinc ad sapientiam, sinceritatem et hy- pocrisin digressionem fecit vers. 18 hucusque: nunc ergo ad institutam correptionem regreditur. Unde Tigurina hæc connectit sequentibus, hinc- que inchoat cap. xx, nam cap. xx cæptam hic materiam prosequitur. Græca de more concisa sic habent, est correptio quæ non est decora vel pulchra, et est tacens et ipse prudens; Tigurina clare, est cum minime speciosa sit reprehensio, et est cum quis sapienter taceat; alii, est reprehensio quæ inde- cora sit, et est qui taceat, idemque prudens sit; Sy- rus alio abit, est paupertas, inquit, quæ non con- venit, et est qui tacet, et ipse est sapiens. S. Chry- sostomus in Psalm. xl, legit: « Est reprehensio, et non est tempestiva; et est tacens aliquis, qui invenitur sapiens. » Noster modum et tempus addit, quo indecora sit reprehensio, nimirum quando procedit ex ira et animo convitiandi et exprobandi; hæc enim ira facit, ut correptio sit iracunda, contumeliosa et mendax: ipsa enim efficit ut corripiens multa effutiat falsa, ac pro- inde mendacia per contumeliam impingat ei

quem per iram corripit. Ira enim pervertit iudicium, ut temere ex levibus signis sinistre iudicet, arguatque et damnet factum proximi quasi primum, cum revera tale non sit. Hoc est quod subdit: « Et est iudicium, quod non probatur esse bonum, » quia, scilicet, ex ira præcipitatum, ideoque temerarium, et sæpe falsum ac mendax est. Quare in ira silendum est, et omittenda correctio, donec ira deferveat, redeatque mentis pax et serenitas, indeque veritas, verumque de rebus iudicium. Ergo qui in ira tacet, ipse est prudens.

Porro, correptio ex ira, non tantum indecora est audienti et excipienti; sed eadem indecora et pudenda est dicenti et corripienti: qua eum non ratione, sed ira agi, iræque mancipium esse ostendit, ideoque alios etiam subditos non emendat, sed inverecundiores et proterviores efficit. Scitum est illud Platonis ad servum delinquentem: « Castigare te, nisi iratus essem. » Idem alio tempore servi castigationem amico demandavit, dicens: « Ego castigare nequeo, quia iratus sum. »

Rursum sicut bilis flava, id est ira, sic et bilis atra, puta melancholia, pervertit iudicium, facitque ut non sit bonum, sincerum et verum; sed malum, turbidum et falsum: per illam enim quasi per nubem atram res apparet et cernitur atra, obscura, tetra, etsi in se sit candida, limpida, clara. Hinc melancholicis omnia videntur atra, tristia, sinistra, prava, periculosa, perdita: quare Aristoteles in *Politico*, negat melancholicos adhibendos in consilium, aut eligendos in consiliarios. Melancholici ergo, quia nimis sunt pusillanimes, tristes et suspicaces, parum apti sunt ad correptionem: sileant ergo, si sapiunt, et prudentes haberi volunt. Plura hac de re dixi cap. VIII, vers. 13.

Denique prudens est tacens, qui scilicet tacet, cum putat correptionem et locutionem fore inutilem et infructuosam. Ita senior ille apud Joannem Moschum in *Prælo spirit.* cap. CLVI, a Philosophis rogatus, hoc vitæ sanctæ et sapientis dogma dedit: « Sit philosophiæ vestræ opus semper meditari mortem, silentioque et quieti vos assuefacere. » Alter rogatus: « Usquequo ser-

vandum est silentium, » respondit: « Usquequo interrogaris. In omni enim loco si taciturnus fueris, requiem possidebis. » Sapienter Aeneas Sylvius, (qui postea creatus Pontifex Pius II nuncupatur est) lib. I *De Gestis Alfonsi*: « Sapientius, inquit, est agere quam fari. Numquam enim nisi cum necessitas postulat sapiens loquitur, neque vana nec nisi ponderata profert: stulto autem nullum est tempus sermoni clausum, facileque verba jactat, qui sine consideratione profatur. » Acute et facetè S. Gregorius Nazianzenus, epist. I *ad Celsium*, ejus silentium carpentem, respondit per apologum hirundinum garrularum, cyenos taciturnitatis accusantium. Cyeni enim hirundinibus responderunt: « Si non multum, nec apud multos canimus: at illud certe in nobis pulcherrimum est, quod modum in canendo tenemus, nec musicam tumultibus permiscemus. Vos autem et in aedes admissas, homines fastidiunt, et canentes aversantur, idque optimo jure, quippe quæ nec excisa quidem lingua silere queatis; verum ipsæ amissam vocem et calamitatem vestram lugentes, quasi alta aut profusa lingua præditæ, et canoræ, loquaciores sitis. Intellige quid loquar, ait Pindarus; ac si taciturnitatem meam tua loquitandi facilitate præstantiorem esse inveneris, silentium nostrum inepte carpere atque insectari desine. Alioqui proverbium dicam, ut verissimum, ita etiam brevissimum: Tum cantabunt cyeni, cum graculi tacuerint. » Huc pertinent disticha Catonis, sive illius prisci Censorii, sive potius recentioris cujuscumque, qui Catonis nomen assumens, prisci illius mores et sensa carmine expresserit: hæc enim disticha inter opera prisci non inveniuntur, ac simpliciori stylo conscripta sunt, nec latinitatem illius ævi, Censoriique elegantiam æquant. Disticha sic se habent:

Perspicio tecum tacitus, quid quisque loquatur.
Sermo hominum mores et celat et indicat idem.

Huc facit illud Senecæ in *Proverbiis*: « Libentius audias quam loquaris. Tacere qui nescit, nescit loqui. » Et illud Pindari in *Nemæis*, ode 5: « Non omnis veritas exacta patefaciens faciem utilis est; sed scire tacere est sæpe sapientissimum. »

CAPUT VINGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. præced. vers. ult. tria dixit: primo, correptionem non esse faciendam in ira; secundo, esse iudicium quod non probatur esse bonum; tertio, esse tacentem qui sit prudens. Hæc tria ordine hic prosequitur: primum, vers. 1; secundum, vers. 2 et 3; tertium, vers. 5. Unde pergit agere de vitis et virtutibus linguæ. Quocirca, vers. 9 et seq., agit de fatuis fatuorum sermonibus æque ac donis, eosque opponit sapientibus sapientum dictis et factis. Denique, vers. 23, agit de nimia et noxia verecundia, dedecore mendacii, sapientia quæ sese promittit et evahit placendo magnatibus, ideoque vetat in iudicio ænia et dona.

1. Quam bonum est arguere quam irasci, et confitentem in oratione non prohibere!

2. Concupiscentia spadonis devirginabit juvenulam: 3. sic qui facit per vim iudicium iniquum. 4. Quam bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum. 5. Est tacens, qui invenitur sapiens: et est odibilis, qui procaax est ad loquendum. 6. Est tacens non habens sensum loquelæ: et est tacens sciens tempus aptum. 7. Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem et imprudens non servabunt tempus. 8. Qui multis utitur verbis, lædet animam suam: et qui potestatem sibi sumit injuste, odietur. 9. Est processio in malis viro indisciplinato, et est inventio in detrimentum. 10. Est datum, quod non est utile: et est datum, cujus retributio duplex. 11. Est propter gloriam minoratio: et est qui ab humilitate levabit caput. 12. Est qui multa redimat modico pretio, et restituens ea in septuplum. 13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur. 14. Datus insipientia non erit utilis tibi: oculi enim illius septemplex sunt; 15. exigua dabit, et multa improperebit: et apertio oris illius inflammatio est. 16. Hodie fœneratur quis, et cras expetit: odibilis est homo hujusmodi. 17. Fatuo non erit amicus, et non erit gratia bonis illius. 18. Qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ sunt. Quoties, et quanti iridebunt eum? 19. Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit, similiter et quod non erat habendum. 20. Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pavimento cadens: sic casus malorum festinanter veniet. 21. Homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assidua erit. 22. Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim dicit illam in tempore suo. 23. Est qui vetatur peccare præ inopia, et in requie sua stimulabitur. 24. Est qui perdet animam suam præ confusione, et ab imprudenti persona perdet eam: personæ autem acceptione perdet se. 25. Est qui præ confusione promittit amico, et lucratus est eum inimicum gratis. 26. Opprobrium nequam in homine mendacium, et in ore indisciplinatorum assidue erit. 27. Potior fur quam assiduitas viri mendacis: perditionem autem ambo hæreditabunt. 28. Mores hominum mendacium sine honore: et confusio illorum cum ipsis sine intermissione. 29. Sapiens in verbis producet seipsum, et homo prudens placebit magnatis. 30. Qui operatur terram suam, inaltabit acervum frugum: et qui operatur justitiam, ipse exaltabitur: qui vero placet magnatis, effugiet iniquitatem. 31. Xenia et dona excæcant oculos iudicium, et quasi mutus in ore avertit correptiones eorum. 32. Sapientia absconsa et thesaurus invisus: quæ utilitas in utrisque? 33. Melior est qui celat insipientiam suam, quam homo qui abscondit sapientiam suam.

PRIMA PARS CAPITIS.

1. QUAM BONUM EST ARGUERE, QUAM IRASCI, ET CONFITENTE IN ORATIONE NON PROHIBERE! — Prosequitur materiam de correptione, quam cœpit, vel potius cœptam vers. 13 cap. præced. resumpsit ibid. vers. ult., ubi dixit iratum non debere corripere, sed tacere. Unde hic infert satius esse corripere prudenter et mansuete eum qui te vel alios offendit, quam ei irasci; sic enim correptus culpam agnoscat et confitebitur, itaque offenso satisfacet, eumque confessione culpæ et petitione veniæ sibi reconciliabit. Dicit ergo: « Quam bonum, » etc. q. d. O quanto melius est corripere proximum vel in se, vel in alios peccantem, quam

ei irasci occulte (ut habent Græca Complutensium), et sic consequenter confitentem peccata sua in oratione non prohibere, sed potius ad id corripiendo inducere! Est enim liptote, quia minus dicitur et plus significatur: scilicet, per non prohibere, significatur inducere et impellere. Ita Lyranus. Qui enim ex charitate suaviter peccantem corripit, impellit eum ut peccatum suum confiteatur in oratione, id est, in confessione culpæ, et deprecatione veniæ, sive ea fiat homini offenso, sive Deo. Paulo aliter Jansenius, q. d. Bonum est corripienti, eum qui correptus confitetur peccatum suum simul cum oratione veniæ, non prohi-